

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

גדרי בין השמשות והשקיעה

(ל"ד ב') **תנו רבנן:** בין השמשות: ספק מן היום ומן הלילה (כלומר, ספק יש בו משניהם. ונפק"מ לגבי זב, כגון שראה ביה"ש ראה אחת, ונחשב שמקצת הראיה היתה ביום, ומקצתה בלילה, דהיינו יום המחרת, ונחשב כאילו ראה שתי ראיות). ספק כולו מן היום (ואם עשה מלאכה במוצ"ש, שמא נחשב עדיין שבת, ויביא אשם תלוי). ספק כולו מן הלילה (ואם עשה מלאכה בליל שבת, שמא נחשב כעשה בשבת. הרי ג' ספיקות). מטילין אותו לחומר שני ימים.

(המשך **ברייתא**): ואיזהו בין השמשות? (1) משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין. הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון - בין השמשות. הכסיף העליון והשוה לתחתון - זהו לילה. דברי רבי יהודה. (2) רבי נחמיה אומר: כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל. (3) רבי יוסי אומר: בין השמשות כהרף עין, זה (הלילה) נכנס וזה (היום) יוצא, ואי אפשר לעמוד עליו.

(ומבאר) דשלים בין השמשות דרבי יהודה והדר מתחיל בין השמשות דרבי יוסי (ובין השמשות דרבי יהודה, יום גמור לפי רבי יוסי).

(ובדעת רבי יהודה פליגי אמוראי) (4) לרבה אמר רב יהודה אמר שמואל: משתשקע חמה עד שיכסיף עליון בין השמשות. ושיעורו, שלושה חלקי מיל (שלושה רבעי מיל, שהם 9/12 ממיל).

(2) לרב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל: משתשקע - יום. (ורק) משיכסיף תחתון עד שיכסיף עליון - בין השמשות. ושיעורו, שני חלקי מיל (שני שליש מיל, שהם 8/12 ממיל).

ואיכא בינייהו פלגא דדנקא (חצי שישית מיל, שהוא 1/12 ממיל שלם).

(ל"ה א') אמר רבה בר בר חנא אמר רבי יוחנן: הלכה כרבי יהודה לענין (כניסת) שבת (לחומרא). והלכה כרבי יוסי לענין תרומה (שלא אוכלים כהנים תרומה עד דשלים בין השמשות דרבי יוסי).

(ל"ה ב') אמר רב יהודה אמר שמואל: כוכב אחד - יום. שניים - בין השמשות. שלושה - לילה.

תניא נמי הכי: כוכב אחד - יום. שניים - בין השמשות. שלושה - לילה. אמר רבי יוסי: לא כוכבים גדולים הנראין ביום, ולא כוכבים קטנים שאין נראין אלא בלילה, אלא בינונים.

אמר רבי יוסי בר' זבידא: העושה מלאכה בשני בין השמשות (ערב שבת ומוצאי שבת) חייב חטאת ממה נפשך (וכגון דעבד ליה כל בין השמשות, דליכא לאיסתפוקי להאי בתחילתו, ולהאי בסופו).

אמר ליה רבא לשמעיה: אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן, אדשימשא אריש דיקלי, אתלו שרגא (הדליקו את הנר מבעוד יום). ביום המעונן מאי? במתא חזי תרנגולא (היושבים על הקורות מבעוד יום). בדברא, עורבי (העורבים בשדה). אי נמי אדאנאי⁴.

1. עשב (החלמית) ועלין שלו נוטין לצד החמה, שחרית כפופין למזרח, ובחצי היום זקופין, ולערב כפופים מאד למערב. רש"י.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

איזהו בין השמשות: פסק הרמב"ם (הל' שבת ה,ד) כדעת רבי יהודה. וכדפירש רבה שמשקיעת החמה הוא ביה"ש. וכן פסקו רי"ף ורא"ש. ודלא כרב יוסף שפירש שמשקיעת החמה עדיין יום, ורק משהכסיף התחתון הוא ביה"ש. וזה לגבי תחילת זמן ביה"ש. אמנם לגבי סוף הזמן, לא נקט הרמב"ם כרבי יהודה שאמר שהוא משהכסיף עליון והשוה לתחתון. אלא כדברי רב יהודה אמר שמואל שעד שלושה כוכבים הוא ביה"ש.

שקיעת החמה: דעת רבינו תם ורמב"ן ששתי שקיעות הן. הראשונה, משתשקע החמה מעובי הרקיע והיא מהלכת כל עובי הרקיע, והוא מהלך ד' מילין המוזכר בפסחים (צ"ד א'), והשקיעה השנייה האמורה כאן היא סוף השקיעה שהיא שלושה מילין ועוד. והרשב"א הביא דבריהם והקשה עליהם מן הירושלמי, והניח בצ"ע. ודעת הגאונים, רב שריאל גאון ורב ניסים גאון, שמיד בשקיעת החמה הנראית לעינינו, מתחיל זמן בין השמשות. וכן דעת ר' אברהם בן הרמב"ם. וגם הרמב"ם לא הזכיר כלום משתי שקיעות, ונראה שאינו סובר כן. והשו"ע³ סתם כרבינו תם והרמב"ן.

תוספת שבת: תניא בפרק בתרא דיומא (פ"א ב') שצריך להוסיף מחול על הקודש. וילפי לה מקראי. ופסקו כן הרי"ף, הרא"ש ועוד⁴. וכתב הר"ן בשם הרמב"ן שתוספת זו היא ג' מילין ורביע, מתחילת שקיעה עד זמן ביה"ש, לשיטתו שיש שתי שקיעות. והרמב"ם לא הזכיר מדין תוספת כלום, אלא בעינוי יום הכיפורים. אבל בשביתה, לא כתב שום תוספת. ונראה שלדעתו אין דין תוספת כלל, גם לא מדרבנן. וכן מסקנת התוספות⁵. וכן השמיטה הטור. והשו"ע⁶ כתב בשם יש אומרים, שצריך להוסיף מחול על הקודש⁷.

2. הדעות הובאו ונידונו בשו"ת מהר"ם אלשקר (ס' צו).

3. או"ח רסאב, (וראה שו"ע י"ד רסהב). והגר"א בביאורו חלק על השו"ע, וכתב: וכל זה הוא לשיטת התוספות, אבל ליתא! ומאריך להוכיח שבתחילת השקיעה הוא בין השמשות גמור! ולענין שבת, אז מתחילה השבת! עיי"ש. ר"ת (ספר הישר ס' רכא, ובתוספות ל"ה א', ד"ה תרי), והרמב"ן (תורת האדם שער האבל, ענין אבלות ישנה, אות קה).

4. רי"ף ביומא (פ"א ב'), רא"ש בברכות (דו), ויומא (ח,ח). וכן דעת הרבה פוסקים: הרי"צ גיאת (ספר מאה שערים, הל' יוה"כ עמוד עט). הרא"ם (יראים השלם, סוס"י רעד, דפוס ישן קב). רמב"ן (ספר תוה"א, שער האבל, ענין אבילות ישנה). תוספות (ברכות כ"ז ב', ד"ה דרב צלי). הרא"ה וריטב"א (שם). תלמידי רבנו יונה (ברכות י"ח ב', בדפי הרי"ף, ד"ה רב צלי). ר"ן (יומא פ"א ב', ושבת ל"ה ב'). הסמ"ג (עשין לב).

5. ב"י (או"ח רסאב).

6. או"ח רסאב. וכתב הגר"א שהשו"ע כתב בלשון יש אומרים, לפי שהרמב"ם לא כתב תוספת אלא בעינוי יום הכיפורים. אבל בשביתה לא כתב שום תוספת. והביא מקורות נוספים לכך שאין דין תוספת שבת. וכתב: וכן משמע בספ"ב דשבת, דקאמר 'עם חשיכה אין, ספק חשיכה לא'. ואם איתא, הרי תוספת שבת קדים. ותוספות פ"ק דר"ה (ט' א') דחיק משום דתוספת לית לה שיעורא. וכבר כתב הרא"ש בפ"ד דברכות (ס' ו') דעל כרחך יש שיעור... וכן עיקר. אבל ודאי מצוה להוסיף, וזהו תקיעות שהיו (תוקעים בערב שבת). עכ"ל. ולענין תוספת שבת אם בפה או גם בלב, המשנ"ב (ס"ק כא) כתב, היינו ע"י דיבור שהוא מקבלו עליו לשם תוספת שבת, או ע"י אמירת ברכו. והרמ"א פסק (הל' תשעה באב, תקנגא; הל' יוה"כ, תרחג) שאם קיבל בלב תוספת, לא הוי קבלה. וכתב המשנ"ב (תקנג, ס"ק ב) דהב"ח כתב דהוי קבלה וכן הסכים הגר"א בביאורו.

7. וכתב בב"ה"ל (ד"ה מפלג) עיין בפמ"ג שכתב דמי שמקבל שבת בתוך הד' מילין, הוא דאורייתא ובעשה דתוספת שבת. ומן הזמן הזה עד פלג המנחה הוא רק מדרבנן.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות שבת, סימן רסא)

- א. ספק חשכה, והוא בין השמשות, (הינו כדי שעור הלילה ג' רביעי מיל אחר שקיעת החמה (טור בסימן רצ"ג וכדלקמן סוף סימן ב') (ושעור מיל הוא שליש שעה פחות חלק ל') אין מעשרים את הנדאי ואין מטבילין את הכלים ואין מדליקין את הנרות ואין מערבין ערובי תחומין...
- ב. יש אומרים שצריך להוסיף מחל על הקדש; וזמן תוספת זה הוא מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן בין השמשות; והזמן הזה שהוא ג' מילין ורביעי, רצה לעשותו כלו תוספת, עושה. רצה לעשות ממנו מקצת, עושה; ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהיה ודאי יום מחל על הקדש. ושעור זמן בין השמשות הוא ג' רביעי מיל שהם מהלך אלה ות"ק אמות קדם הליילה.
- ג. הגה: ואם רוצה להקדים ולקבל עליו השבת מפלג המנחה ואילך, הרשות בידו (טור ואגור בשם תוס' פ' תפלת השחר) וע"ל סי' רס"ז. ומי שאינו בקי בשעור זה, ידליק בעוד שהשמש בראש האילנות; ואם הוא יום המענן, ידליק כשהתרנגולין יושבים על הקורה מבעוד יום. ואם הוא בשדה, שאין שם תרנגולים, ידליק כשהעורבים יושבים מבעוד יום.

שש תקיעות של ערב שבת

- (ל"ה ב') **תנא** דבי רבי ישמעאל: שש תקיעות תוקעין ערב שבת: התחיל לתקוע תקיעה ראשונה, נמנעו העומדים בשדה מלעדור ומלחרוש ומלעשות כל מלאכה שבשדות. ואין הקרובין רשאים ליכנס עד שיבואו רחוקין ויכנסו כולם כאחד (מפני החשד).
- (המשך הברייתא): ועדיין חנויות פתוחות ותריסין מונחין. התחיל לתקוע תקיעה שניה, נסתלקו התריסין וננעלו החנויות. ועדיין חמין מונחין על גבי כירה, וקדירות מונחות על גבי כירה. התחיל לתקוע תקיעה שלישית, סילק המסלק, והטמין המטמין, והדליק המדליק (נרות שבת). ושוהה (אחרי תקיעה שלישית) כדי צליית דג קטן או כדי להדביק פת בתנור, ותוקע ומריע ותוקע, ושובת (מעשיית מלאכה).
- (המשך הברייתא): אמר רבי יוסי ברבי חנינא: שמעתי שאם בא להדליק אחר שש תקיעות, מדליק. שהרי נתנו חכמים שיעור לחזן הכנסת להוליך שופר לביתו. אמר לו: א"כ, נתת דברך לשיעורין! אלא מקום צנוע יש לו לחזן הכנסת בראש גגו (שתקע שם), ששם מניח שופרו. לפי שאין מטלטלין את השופר, ולא את החצוצרות (אפילו ברשות היחיד)?

8. הם דלתות החנויות, ומסלקים אותם ומניחם על גבי יתדות ומוכרים עליהם תבלין ושאר דברים. ולערב מחזירים אותם לפתחים. רש"י.
9. כתב **אור זרוע** (הל' ערב שבת, ח"ב, סי' טז): והיכא שרוב הקהל קבלו עליהם את השבת, המיעוט על כרחם נמשכין אחריהם ואסורין במלאכה. וכן היה מפרש מורי הרב רבי יצחק בר מרדכי זצ"ל דאם הקהל אמרו ברכו בע"ש, שאין יחיד שלא היה בביהכ"נ יכול לעשות מלאכה אע"פ שאינו רוצה לקבל שבת עדיין. והביא ראיה מדאמרינן ס"פ במה מדליקין שנתנו חכמים שיעור לחזן הכנסת להוליך שופרו בביתו; משמע אבל אחר אותו השעור, אע"פ שהיה רוצה ברצון להוליכו בביתו ולא היה רוצה לקבל שבת עליו עדיין, אפ"ה אסור להוליכו לביתו. מיהו אינה ראיה גדולה. עכ"ל.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

שלישית להדליק את הנר: דעת בה"ג שקבלת שבת תלויה בהדלקת הנר. והרא"ש כתב, מכאן משמע שקבלת שבת אינה תלויה בהדלקת הנר. שהרי אחר שהדליק עדיין יוכל לצלות דג קטן. ונראה דקבלת שבת תלויה בתפלת ערבית. וכן עמא דבר, כשהחזן אומר ברכו הכל פורשין ממלאכה. והשו"ע¹⁰ הביא שתי הדעות.

קבלת שבת - המיעוט נמשך אחרי הרוב: כתב המרדכי, דהיכא שרוב הקהל קיבלו עליהם שבת המיעוט על כרחם נמשכים אחריהם ואסורין במלאכה. וכן כתב ריב"ם דאם הקהל אמרו בערב שבת ברכו שאין היחיד שלא היה בבית הכנסת יכול לעשות מלאכה אף על פי שאין רוצה לקבל עדיין שבת¹¹. וכן פסק השו"ע¹².

לא התפלל מנחה, והקהל קיבל שבת: כתב תרומת הדשן, שאם קיבלו הקהל שבת באמירת ברכו, לא יתפלל מנחה באותו בית כנסת. וכתבו המרדכי והגהות מיימוניות, שאם ענה עם הקהל ברכו, ועשהו בעצמו קודש, שוב לא יעשנו חול, אלא יתפלל ערבית שתיים. וכן פסק השו"ע¹³.

לא התפלל מנחה, והצבור עומד לקבל שבת: כתב תרומת הדשן, שאם מתחיל להתפלל מנחה בהיתר, לפני שקיבלו הצבור שבת על ידי ברכו, אין קפידה שימשיך. וכן פסק השו"ע¹⁴.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות שבת, סימן רסג)

- י. לבעל הלכות גדולות, כיון שהדליק נר של שבת חל עליו שבת ונאסר במלאכה... ויש חולקים על בעל הלכות גדולות ואומרים שאין קבלת שבת תלוי בהדלקת הנר אלא בתפלת ערבית, שכיון שאמר החזן: ברכו, הכל פורשין ממלאכתם. ולדידן, כיון שהתחילו מזמור שיר ליום השבת הוי כבכרו לדידהו...
- יא. אף על פי שלא התפללו הקהל עדין, אם קדם היחיד והתפלל של שבת מבעוד יום, חל עליו קבלת שבת ואסור בעשיית מלאכה ואפלו אם אומר שאינו רוצה לקבל שבת.
- יב. אם רב הקהל קבלו עליהם שבת, המיעוט נמשכים אחריהם בעל כרחם.
- טו. מי ששטה להתפלל מנחה בערב שבת עד שקבלו הקהל שבת, לא יתפלל מנחה באותה בית הכנסת, אלא ילך חוץ לאותו בית הכנסת ויתפלל תפלה של חל, והוא שלא קבל שבת עמיהם, אבל אם ענה וקבל שבת עמיהם אינו יכול להתפלל תפלת חל, אלא יתפלל ערבית שתיים.
- טז. אם בא לבית הכנסת סמוך לקבלת הצבור שבת, מתחיל להתפלל מנחה, ואף על פי שבעודו מתפלל יקבלו הצבור שבת אין בכך כלום, הואיל והתחיל בהתער.

10. או"ח רסג, וראה לעיל בפרקין, כ"ה ב', סוגיית הדלקת נר בשבת, בהרחבה בנושא זה, מקורות - רא"ש (סי' כד).

11. והביא ראה מפרק במה מדליקין (ל"ה ב') שנתנו חכמים שיעור לחזן בית הכנסת להוליך שופרו לביתו, משמע אבל אדם אחר, אסור ומיהו יש לדחות. מרדכי.

12. או"ח רסג, יב. מקורות - מרדכי (במה מדליקין, סי' רצז-רצח).

13. או"ח רסג, טו. מקורות - מרדכי (במה מדליקין, סי' רצו). הגהות מיימוניות (רמב"ם הל' שבת ה, יט, סוף אות ר). תרומת הדשן (סי' ד).

14. או"ח רסג, טז. מקורות - תרומת הדשן (סי' ד).